

Kutlu, M., Kurt, O (2017). Gelişimsel Yetersizliği Olan Bireylere Yabancı Kişilerden Korunma Becerilerinin Öğretimine İlişkin Araştırmaların İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 1350-1368.

Geliş Tarihi: 16/05/2017

Kabul Tarihi: 25/07/2017

GELİŞİMSEL YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE YABANCI KİŞİLERDEN KORUNMA BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

Metehan KUTLU*

Onur KURT**

ÖZET

Gelişimsel yetersizliği olan bireylerin kişisel güvenliklerini tehdit eden durumlarla karşılaşmalarında kendilerini koruyacak becerilere sahip olmaması onları yabancı kişiler tarafından gerçekleştirilebilecek cinsel istismar ya da kaçırılma gibi tehlikeli durumlarla yüzyüze bırakabilir. Bu çalışmada gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine ilişkin alan yazın incelenerek yayımlanmış araştırmalara ulaşılmıştır. Çalışmada internet üzerinden EbscoHost, Academic Search Complete elektronik veri tabanları ve Google Scholar internet arama motoru taranmış ve yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretilmesiyle ilgili 1990 – 2016 yılları arasında hakemli dergilerde yayımlanan, 12 deneysel araştırma makalesi incelenmiştir. İncelenen araştırmalarda aşamalı yardımlı öğretim, video modellerle öğretim, rol-oyun, model olma, geri bildirim, fiziksel ipucu, sözel ipuçları, olumlu pekiştirme” gibi davranışçı yaklaşım ve uygulamalı davranış analizine dayalı öğretim uygulamalarının yer aldığı öğretim paketleri ve sabit bekleme süreli öğretim yöntemi kullanılmıştır. İncelenen araştırmalarda bulgular katılımcıların tümünde kullanılan öğretim uygulamalarının yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, incelenen araştırmalardan elde edilen bulgular tartışılmış, uygulamacılara ve ileri araştırmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kaçırma, cinsel istismar, gelişimsel yetersizlik, korunma

TEACHING INDIVIDUALS WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES TO RESPOND TO THE LURES OF STRANGERS: A REVIEW OF THE LITERATURE

ABSTRACT

All children are likely to run across many threats to personal safety in their interactions with the social environment. Although it is the responsibility of parents and other adults to decrease safety threats and to educate their children to engage in the secure behavior, some children still encounter safety threats that could result in injury or death if they lack the skills needed to respond appropriately. The present study reviewed the literature in teaching individuals with developmental disabilities to respond to the lures of strangers. A systematic search of EBSCO-Host, Academic Search Complete, and Google Scholar for the years of 1990-2016 was conducted. Twelve single subject design research articles met our inclusion criteria and were obtained from this search. Three studies trained sexual-abuse protection skills, eight studies trained how to avoid abduction by strangers and one study trained how to respond if a stranger knocked on the door. Each study involved participants with intellectual disabilities or autism spectrum disorder. Researchers used intervention packages including video modeling, corrective feedback, graduated guidance, live modeling, role-play, the system of a least prompt, instructions and positive reinforcement in ten studies. Although results of the studies are positive in general, a few issues remain that need to be addressed in future research and practice.

Key Words: Developmental disabilities, autism, abuse, abduction, self-protection skills

* Yrd. Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, metehankutlu@hakkari.edu.tr

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Engelliler Araştırma Enstitüsü, onurk@anadolu.edu.tr

1.GİRİŞ

Gelişimsel yetersizliği olsun ya da olmasın tüm bireyler evde, okulda ya da diğer toplumsal ortamlarda çeşitli güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalabilirler. Örneğin, evde karşılaşılabilecek tehditler arasında göz, kulak, burun ve ağız için tehlike oluşturabilecek nesnelere, elektrik prizleri veya elektrik kablolarının oluşturabileceği bazı tehlikeli durumlar bulunabilir. Okul, alışveriş merkezleri ya da buna benzer toplumsal ortamlarda karşılaşılabilecek tehditler arasında ise; fiziksel, duygusal ya da cinsel istismarlar sayılabilir (Zager ve Shamow, 2005). Bu tehditlere karşı gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda insanlar yaralanma hatta ölüm gibi istenmeyen sonuçlarla karşılaşabilirler. Ebeveynler çocuklarının ulaşım araçlarında emniyet kemerlerini takarak, çocuklarının bisikleti koruyucu başlıkla kullanmalarını sağlayarak, evde ilaç, kesici alet veya silahları çocuklarının kolayca ulaşabilecekleri yerlerden uzak tutarak, elektrik prizlerini açık bırakmayarak ve buna benzer bir takım tedbirler alarak oluşabilecek tehlikeli durumları kontrol altına almaya çalışabilirler. Ancak bazı bireylerin kişisel güvenliklerini tehdit eden olası bazı durumlar alınan tüm önlemlere rağmen önlenemeyebilir (Miltnerberger, 2008).

Gelişimsel yetersizliği olan bireylerin kişisel güvenliklerini tehdit eden durumlarla karşılaştıkları zaman kendilerini koruyacak gerekli becerilere sahip olmaması onları tehlikeli durumlarla yüzyüze bırakabilir (Mazzucchelli, 2001; Wilson, Seaman ve Nettelbeck, 1996; Mechling, 2008). Gelişimsel yetersizliği olan bireylerin kendilerini koruyamamaları cinsel istismar ya da kaçırılma gibi olasılıkları arttırabilir. Kim (2010) zihinsel yetersizliği olan bireylerin yabancı kişilerden korunma konusunda büyük risk altında olduklarını belirtmektedir. Gelişimsel yetersizliği olan bireylerin normal gelişim gösteren bireylere kıyasla daha fazla fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz kaldığı araştırma bulgularıyla da desteklenmektedir. Sullivan ve Knotson (2000) okul dönemindeki çocuklara ilişkin araştırmalarında fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz kalan zihinsel yetersizliği olan çocukların sayısının normal gelişim gösteren çocukların sayısından dört kat daha fazla olduğunu belirtmiştir. Yine başka bir çalışmada Verdugo, Bermejo, ve Fuertes (1995) yatılı kurumlarda kalan okul dönemindeki çocuklarla ilgili yaptıkları çalışmada istismar edilen zihinsel yetersizliği olan çocukların sayısının normal gelişim gösteren akranlarının sayısından yaklaşık olarak sekiz kat daha fazla olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Ayrıca birçok araştırmada zihinsel yetersizliği olan bireylerin normal gelişim gösteren bireylere kıyasla fiziksel, duygusal ya da cinsel istismara maruz kalma olasılığının daha fazla olduğu vurgulanmıştır (Kim, 2010; Sobsey,1994; Tharinger, Horton ve Millea, 1990; Watson, 1984).

Alanyazında gelişimsel yetersizlik gösteren bireylerin kendilerini çevrelerindeki bireylerden koruyamamasının nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır: İlk olarak, gelişimsel yetersizliği olan bireyler bir durumu değerlendirip o durumla ilgili yargıda bulunma, tehlikeli bir durumu fark edip ortamdan uzaklaşma ya da kendilerine karşı yapılan uygunsuz bir davranış ya da suçu ilgili birimlere ya da çevredeki güvenilir bireylere bildirecek iletişim becerilerini sergileyebilme gibi konularda yetersizlik gösterebilirler (Hershkowitz, Lam ve Horowitz 2007; Mazzucchelli, 2001; Mechling, 2008; Wilson ve diğ., 1996). İkinci olarak, eğitim ortamlarında gelişimsel yetersizlik gösteren bireylere çevrelerindeki bireylerin isteklerini yerine getirme ya da sosyal uyum açısından kendilerine sunulan teklifleri kabul etme gibi davranışlar öğretilmesinin kötü niyetli kişilere fırsat vermesi olasılığı söz konusu olabilir. Son olarak, gelişimsel yetersizlik

gösteren bireylerin bir bölümü günlük yaşam becerilerini ya da özbakım becerilerini yerine getirirken bakıcılarına ya da yardımcılarına bağımlılık gösterebilmektedir. Bakıcılar ya da diğer yardımcıların kötü niyetli olması durumunda bireyi kolaylıkla istismar edebilmesi ya da kaçırılabilmesi söz konusu olabilir (Kim, 2010; Watson, 1984).

Gelişimsel yetersizliği olan bireylerin kendilerini koruma becerilerinde yetersizlik göstermesi bu bireylerin çevreyle olan iletişimlerini de olumsuz yönde etkilemekte ve toplumda bağımsız bir birey olarak yaşamalarını engelleyebilmektedir (Matson, 1984; Mechling, 2008). Dolayısıyla gelişimsel yetersizliği olan bireylere kendilerini yabancı kişilerden korumaya ilgili güvenlik becerilerinin öğretilmesinin en az iletişim becerileri, sosyal beceriler ve motor becerilerinin öğretimi kadar önemli olduğu düşünülmektedir (Collins, Wolery ve Gast, 1991; Mechling, 2008).

Son yıllarda gelişimsel yetersizlik gösteren bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine ilişkin eğitim programlarının sayısında ve yapılan araştırmalarda bir artış görülse de, kaçırma, cinsel istismar ya da buna benzer zarar verici davranışların çoğunlukla bireyin ailesi ya da yakın çevresi tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Ancak yabancı kişiler tarafından gerçekleştirilen zarar verici davranışların bireyin güvenliği açısından daha tehlikeli sonuçlar doğurabileceği vurgulanmaktadır (Holcombe, Wolery ve Katzenmeyer, 1995; Johnson ve diğ., 2005).

Yabancı kişiler kaçırarak istedikleri bireyi çoğunlukla fiziksel güç kullanmadan, bir yere gitmeye ikna ederek kaçırma eylemini gerçekleştirmektedir (Holcombe ve diğ., 1995). Uluslararası alanyazında gelişimsel yetersizliği olan ya da normal gelişim gösteren bireylerin kaçırılmalarına ya da kaybolmalarına ilişkin net bir istatistik bulunmamaktadır. Ancak Dünya’da her yıl sekiz milyon çocuğun kaybolduğu belirtilmektedir [www.icmec.org]. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Federal Soruşturma Bürosu’nun (FBI) 2014 yılı için kayıp bireylerle ilgili olarak yayımlanmış olduğu raporda ABD’de 18 yaşın altında toplam 466,949 çocuğa ilişkin kayıp raporu düzenlendiği belirtilmiştir. Bunlardan 4258’inin gelişimsel yetersizliği olduğu belirtilmiştir (NCIC, 2014). Türkiye’de ise çocuk kaçırma olaylarına ilişkin net bir veri bulunmamaktadır. Ancak Türkiye İstatistik Kurumunun, 81 ilde yapılan “Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar” başlıklı raporunda 2008-2011 yılları arasında kaybolan çocuk sayısının 27 bini geçtiği belirtilmektedir [www.tbmm.gov.tr].

Yabancı kişiler çocukları çeşitli toplumsal ortamlarda kaçırma girişiminde bulunabileceği gibi, çocukların oturdukları evin kapısını çalarak da güvenliklerini tehdit edebilecek bazı girişimlerde bulunabilirler. Kapıyı çalan yabancı kişiler çocuklara fiziksel şiddet, gasp, hırsızlık ya da cinsel saldırılar gibi çok çeşitli şekillerde zarar verebilirler (Summers, 2008).

Yabancı kişiler tarafından gerçekleştirilebilecek bir diğer güvenlik tehdidi de cinsel istismardır. ABD Sağlık Bakanlığı’nın tanımına göre çocuk cinsel istismarı, cinsel haz almak veya cinsellik üzerinden finansal çıkar sağlamak amacıyla çocukla etkileşimde bulunan failin cinsel etkileşimi olarak tanımlanmaktadır [www.acf.hhs.gov]. Çocuklara yönelik cinsel istismarlarda da çocuk kaçırma vakalarında olduğu gibi istismarcıların çocukları ikna etmek için teşvik edici bir nesne vererek ya da özendirici planlar yaparak çocukları kandırmaya çalıştıkları belirtilmektedir [www.nctsn.org]. ABD Sağlık Bakanlığı’nın 2010 yılı için cinsel istismara uğramış bireylerle ilgili yayımlanmış olduğu raporda toplam 66,000 çocuğun cinsel istismara maruz kaldığı belirtilmiştir. Türkiye’de

ise cinsel istismar vakalarının sıklığı ve dağılımı ile ilgili net bir veri bulunmamakla birlikte istismara uğrayanların sadece %15'inin durumu yetkililere bildirildiği tahmin edilmektedir (Öztop ve Özcan, 2010; Süzer, 2015; Taner ve Gökler, 2004). Tüm bu istatistiklere rağmen ulusal ve uluslararası alanyazında gelişimsel yetersizlik gösteren bireyleri yabancı kişilerden koruma becerilerinin öğretimine ilişkin yayımlanmış araştırma sayısı sınırlı olmakla birlikte, son yıllarda bu konuya ilişkin yayımlanmış çalışmalara daha fazla sayıda rastlamak mümkündür (Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011; Bergstrom, Najdowski ve Tarbox, 2014; Egemo-Helm ve diğ., 2007; Gunby, Carr ve LeBlanc, 2010; Gunby ve Rapp, 2014; Ledbetter-Cho ve diğ., 2016; Summers ve diğ., 2011).

Gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine yönelik yayımlanmış çalışmalara son 25 yıldır rastlanmakta ve farklı araştırmacılar tarafından farklı durumlarda farklı öğretim uygulamalarının bu becerilerin öğretimindeki etkililiği incelenmektedir. Bu çalışmada gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine ilişkin alan yazın incelenerek yayımlanmış araştırmalara ulaşılmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarından yola çıkarak bu konuda çalışan araştırmacılara, öğretmenlere ve uygulamacılara gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde etkili olarak kullanabilecekleri öğretim uygulamalarıyla ilgili bilgi sunmak ve ileri araştırmalara yönelik önerilerde bulunmak hedeflenmiştir. Diğer yandan ne ulusal ne de uluslararası alan yazında gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretilmesiyle ilgili araştırmaları inceleyen yayımlanmış bir alan yazın taramasına ulaşılamamış olmasının bu çalışmayı önemli kıldığı düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizde son yıllarda çocuk kaçırma ve cinsel tacizle ilgili medyaya da yansıyan sorunlara yönelik çözüm odaklı bir yaklaşım içinde olmak ve etkili öğretim uygulamalarının özel eğitim ve genel eğitim kurumlarında yaygınlaştırmasına katkıda bulunmak bu konunun çalışılmasındaki önemi ve gereksinimini ortaya koyan diğer bir unsur olarak ifade edilebilir. Sıralanan bu gerekçelerden yola çıkılarak bu çalışmanın amacı; yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine ilişkin yayımlanmış araştırmalardaki çeşitli değişkenleri (katılımcı özellikleri, araştırmaların yürütüldüğü ortam ve öğretimi sunan kişiler, bağımlı ve bağımsız değişkenler, araştırmalarda kullanılan araştırma modelleri ve etkilik bulguları, kalıcılık ve genelleme, güvenilirlik ve sosyal geçerlik bulguları) analiz ederek tartışmak ve ileri araştırmalar ve uygulamaya yönelik öneriler sunmaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmaların Belirlenmesi

Alanyazın taraması sürecinde çalışmanın amaçları doğrultusunda belirlenen anahtar sözcükler (safety skills, abduction, abduction-prevention, sexual abuse, mental retardation, autism, developmental disabilities, cinsel istismar, kaçırma, korunma becerileri) kullanılarak 1990 – 2016 yılları arasında yayımlanmış araştırmalar internet üzerinden Ebscho-Host, Academic Search Complete elektronik veri tabanı ve Google Scholar internet arama motoru aracılığıyla taranmış ve yabancılardan korunma becerilerinin öğretilmesiyle ilgili araştırmalara ulaşılmıştır. Yapılan taramalar sonucunda 27 araştırma ulaşılmıştır.

Çalışmada incelenecek araştırmalar için bazı ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler şunlardır: a) Katılımcıların zihinsel yetersizlik, OSB veya gelişimsel yetersizlik tanısı almış olması, b) çalışmanın deneysel araştırma modellerinden biriyle gerçekleştirilmiş olması, c) araştırmada öğretimi hedeflenen becerinin; yabancı kişilerden korunma becerilerinden birisi olması, d) araştırmanın hakemli bir dergide yayımlanmış olması. Bu ölçütlere göre ulaşılabilen 27 araştırma incelendikten sonra toplam 12 araştırma çalışma kapsamına alınmıştır.

2.2. Araştırmaların Analizi

Yapılan tarama sonucu elde edilen makaleler; a) katılımcı özellikleri, b) ortam ve uygulamacı, c) bağımlı ve bağımsız değişkenler, d) araştırma modeli ve bulgular, e) kalıcılık ve genelleme, f) sosyal geçerlik, g) güvenilirlik verileri açısından değerlendirilmiştir.

2.3. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik

Taramalar sonucunda elde edilen çalışmaların en az %30'u (n=4) yansız atama yoluyla belirlenmiş ve analiz sürecinde oluşabilecek herhangi bir yanlılığı önlemek üzere yazarların dışında özel eğitim alanında yüksek lisans derecesi olan bir başka akademisyen tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Araştırmada makalelerin okunma süreci için bir kodlama anahtarı geliştirilmiştir. Daha sonra birinci yazar ve güvenlik verilerini toplayan kişi tarafından yapılan kodlamalar arasındaki görüş birliği analiz edilmiştir. Güvenirlik hesaplaması için $[\text{görüş birliği} / (\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}) \times 100]$ formülü kullanılmıştır (Wolery, Bailey, Sugai, 1998). Çalışmada kodlayıcılar arası güvenirlik % 100 olarak hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Bu çalışmada gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine ilişkin yayımlanmış araştırmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen ölçütler dahilinde çalışma kapsamında 12 araştırma incelenmiş ve her bir araştırmaya ilişkin veriler Tablo 1'de alfabetik sırayla özetlenerek sunulmuştur.

3.1. Katılımcılar

Çalışma kapsamına alınan araştırmalarda 3-57 yaş aralığında 51 katılımcı yer almıştır. Katılımcılardan 19'unun OSB tanısı, 28 katılımcının zihinsel yetersizlik tanısı, 4 katılımcının ise gelişimsel gerilik tanısı bulunmaktadır. Cinsel istismardan korunma becerisinin öğretimini hedeflediği tüm araştırmalarda katılımcıların zihinsel yetersizlik tanısı bulunurken, yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden korunma becerisinin öğretimine ilişkin araştırmalarda ise katılımcıların OSB tanısı bulunmaktadır. Kapıyı çalan yabancı kişilerden korunma becerisinin öğretildiği bir araştırmada ise katılımcıların OSB tanısı bulunmaktadır (Summers ve diğ., 2011). Katılımcıların %49'u erkek (n=25), %51'i (n=26) ise kadındır. Katılımcıların yaş aralıklarının üç grupta toplandığı görülmüştür; erken çocukluk dönemi (0-6 yaş), çocukluk dönemi (7-17) ve yetişkinlik (18 yaş ve üzeri) dönemi. Buna göre; araştırmada yer alan katılımcıların %20'si (n=10) erken çocukluk döneminde olan çocuklardır. Katılımcıların %39'nun (n=20) çocukluk döneminde olduğu görülmüştür. Araştırmalardaki katılımcıların %41'i (n=21) yetişkinlik dönemindeki bireylerdir.

3.2. Ortam ve uygulamacı

İncelenen araştırmalarda yoklama ve öğretim oturumları ev, okul, grup evleri, özel eğitim merkezleri, market, park, üniversite kampüsünün içindeki kafeterya, sokaklar, klinik ortamlar ve diğeri toplumsal ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Araştırmaların %58'i (n=7) ev, okul, özel eğitim veya özel bakım merkezlerinde, %17'si (n=2) üniversite içindeki klinik ve doğal ortamlarda (kafe, park, fakülte arkası, sokaklar v.b), %25'i (n=3) eve yakın alanlar, market, park, cadde gibi toplumsal ortamlarda, gerçekleştirilmiştir. Öğretim sunan kişiler açısından analiz edildiğinde araştırmaların %33'ünde (n=4) öğretim araştırmacılar tarafından sunulurken, %67'sinde (n=8) ise öğretim uygulamacı/terapist tarafından sunulmuştur. Anne-babalar ya da kardeşler aracılığıyla öğretimin sunulan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

3.3. Bağımlı Değişken

İncelenen 12 araştırmanın % 66'sında (n=8) öğretilmesi hedeflenen beceri yabancı kişilerin kaçırma girişimlerden korunma becerisidir. Araştırmaların %25'inde (n=3) cinsel istismardan korunma becerisinin öğretimi hedeflenirken, %9'unda (n=1) kapıyı çalan yabancı kişilerden korunma becerisi üzerinde çalışılmıştır. Yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden korunma becerisinin öğretimiyle ilgili gerçekleştirilen dört araştırmada katılımcılara yabancı kişilerin sunduğu tuzak teklifini reddetmesi, ortamdan uzaklaşması ve güvenilir bir yetişkine durumu rapor etmesi öğretilmiştir. Bu konuyla ilgili yapılmış diğeri araştırmada ise katılımcılara sadece yabancı kişilerin sunduğu tuzak teklifini reddetmesi ve ortamdan uzaklaşması öğretilmiştir (Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011). Cinsel istismardan korunma becerisinin öğretimiyle ilgili gerçekleştirilen üç araştırmada katılımcılara yabancı kişinin teklifini reddetmesi, ortamdan uzaklaşması veya istismar girişiminde bulunan kişiye ortamdan uzaklaşmasını söylemesi ve durumu güvenilir bir yetişkine rapor etmesinin öğretimi hedeflenmiştir. Bir araştırmada ise katılımcılara kapıyı açmadan kapalı tutması, evdeki bir yetişkinin olduğu odaya yönelmesi ve durumu güvenilir bir yetişkine rapor etmesinin öğretimi hedeflenmiştir (Summers ve diğ., 2011). Araştırmaların %75'inde (n=9) katılımcıların yabancılardan korunma becerilerine ilişkin performanslarını değerlendirmek amacıyla sıfır ile üç/dört/beş puan arasında değişen bir puanlama çizelgesi oluşturulmuştur. Cinsel istismardan korunma becerisinin amaçlandığı üç araştırmada 0-4 puan arasında bir puanlama çizelgesi oluşturulmuştur. Araştırmaların %25'inde (n=3) ise ise puan çizelgesi yerine başlama düzeyi ve günlük yoklama oturumlarında deneme sayıları belirlenmiş ve denemelere verilen yanlış ve doğru tepkiler hesaplanarak grafiğe işlenmiştir (Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011; Gast, Collins, Wolery ve Jones, 1993)

3.4. Bağımsız Değişken

Araştırmaların %83'ünde (n=10) öğretim uygulaması olarak "aşamalı yardımla öğretim, video modelle öğretim, rol-oyun, model olma, geri bildirim, fiziksel ipucu, sözel ipuçları, olumlu pekiştirme" gibi davranışçı yaklaşım ve uygulamalı davranış analizine dayalı öğretim uygulamalarından bazılarının birarada yer aldığı öğretim paketleri, %20'sinde ise yine uygulamalı davranış analizine dayalı uygulamalardan biri olan (n=2) sabit bekleme süreli öğretim uygulaması kullanılmıştır. Kullanılan öğretim paketlerinin %90'ında (n=9) sözel ipuçları kullanılmıştır. Sözel ipuçları araştırmalarda yer alan katılımcılara yoklama denemelerinden önce yabancı kişilerden korunmaları için sergilemeleri beklenen beceri basamaklarının kendilerine açıklanması biçiminde

kullanılmıştır. Öğretim paketlerinin %80'inde (n=8) rol oyun yöntemi kullanılmıştır. Rol oyun yönteminin kullanıldığı dört araştırmada araştırmacı/uygulamacı yoklama oturumlarında kaçırma girişiminde ya da cinsel istismar girişiminde bulunan bir kişi gibi rol yapmıştır. Rol oyun yönteminin kullanıldığı diğer dört araştırmanın yoklama oturumlarında ise yabancı kişiler rol almıştır. Toplam dört araştırmada aynı öğretim uygulamalarından oluşan (sözel ipuçları, model olma, rol-oyun ve geri bildirim) öğretim paketleri kullanılmıştır (Egemo-Helm ve diğ., 2007; Gunby ve Rapp, 2014; Lumley, Miltenberger, Long, Rapp ve Roberts, 1998; Miltenberger ve diğ., 1999). Diğer beş araştırmada ise "sözel veya fiziksel ipuçları, video model, rol oyun, sabit bekleme süreli öğretim, kural koyma ve geri bildirim" uygulamalarının yer aldığı birbirinden farklı öğretim paketlerine yer verilmiştir (Bergstrom ve diğ., 2014; Gunby ve diğ., 2010; Ledbetter-Cho ve diğ., 2016; Summers ve diğ., 2011; Watson, Bain ve Houghton, 1992). Bir araştırmada ise aşamalı yardımla öğretim, video modelle öğretim ve toplum temelli öğretim uygulamalarının kullanıldığı bir öğretim paketine yer verilmiştir (Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011). İki araştırmada ise sabit bekleme süreli öğretim uygulamasının etkililiği incelenmiştir (Collins, Schuster ve Nelson, 1992; Gast ve diğ., 1993).

3.5. Araştırma Modeli ve Bulgular

Yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminin konu edildiği bu çalışmada incelenen araştırmalarda tek denekli araştırma modellerinden çoklu yoklama ve çoklu başlama düzeyi modelleri kullanılmıştır. Araştırmaların % 67'sinde (n=8) çoklu başlama düzeyi modeli, %33'ünde (n=4) çoklu yoklama düzeyi modeli kullanılmıştır.

Bu alan yazın çalışmasında çeşitli öğretim uygulamalarının yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. İncelenen araştırmalarda bulgular 51 katılımcının tümünde kullanılan öğretim uygulamalarının yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde etkili olduğunu göstermektedir. Ancak bir araştırmada tüm katılımcılar araştırma ekibiyle yapılan rol-oyun denemeleri sırasında cinsel istismardan korunma becerilerini öğrenmelerine rağmen yabancı kişilerle yapılan yoklama oturumlarında ölçütü karşılar düzeyde performans sergileyememişlerdir (Lumley ve diğ., 1998).

Yapılan çalışmalarda öğretim oturumu sayıları incelendiğinde genel olarak katılımcıların yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden korunma becerisini, cinsel istismardan korunma becerisine kıyasla daha kısa sürede öğrendikleri söylenebilir. Yabancı kişilerden korunma becerisini en kısa sürede öğrenen katılımcı için üç öğretim oturumu yeterli olurken (Bergstrom ve diğ., 2014), en uzun sürede öğrenen katılımcı için 24 öğretim oturumu düzenlenmiştir (Gast ve diğ., 1993). Cinsel istismardan korunma becerisini en kısa sürede öğrenen katılımcı yedi öğretim oturumunda (Egemo-Helm ve diğ., 2007), en uzun sürede öğrenen katılımcı ise 15 öğretim oturumunda istenen düzeyde doğru tepki sergilemiştir (Egemo-Helm ve diğ., 2007).

3.6. Kalıcılık ve Genelleme

Araştırmaların %83'ünde (n=10) kalıcılık verisi toplanmış %17'sinde (n=2) ise toplanmamıştır. Kalıcılık verisi toplanan araştırmaların %80'inde (n=8) 1-4 hafta arasında veriler toplanırken, %20'sinde (n=2) daha uzun dönemli (3-7 ve 4-12 hafta) kalıcılık verisi toplandığı görülmüştür. Genelleme verisi yalnız bir araştırmada toplanmamıştır (Summers ve diğ., 2011). Kalıcılık verisi toplanan araştırmaların %70'inde (n=7) katılımcıların öğrendikleri becerileri öğretim oturumları sona erdikten

sonra da sürdürdüğü ve farklı ortam ve kişilere genellediği görülmüştür. Bir araştırmada katılımcılar kalıcılık oturumlarında ölçüt düzeyinde performans sergileyememiş ve farklı ortamlara becerileri genelleymemişlerdir (Lumley ve diğ., 1998). Bir araştırmada ise üç katılımcıdan ikisi yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden korunma davranışını sergileyememişlerdir (Collins ve diğ., 1992). Diğer bir araştırmada yedi katılımcıdan bir tanesi yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden korunma becerisini sergileyememiştir (Watson ve diğ., 1992).

3.7. Sosyal geçerlik

Araştırmaların %67'sinde (n=8) sosyal geçerlik verisi toplanmış, %33'ünde (n=4) ise toplanmamıştır. Sosyal geçerlik verisi toplanan araştırmaların %38'inde (n=3) veriler sadece katılımcıların anne-babalarından toplanmıştır. Üç araştırmada sosyal geçerlik verileri katılımcıların kendilerinden ve bakıcılarından/öğretmenlerinden toplanmıştır (Collins ve diğ., 1992; Egemo-Helm ve diğ., 2007; Lumley ve diğ., 1998). Bir araştırmada sosyal geçerlik verileri katılımcıların öğretmenlerinden ve ailelerinden toplanmıştır (Gast ve diğ., 1993). Araştırmaların sosyal geçerlik bulguları, genel olarak katılımcıların kendilerinin ve anne-babalarının çalışma ve öğrenilen davranışlar hakkında olumlu görüşler ifade ettiklerini göstermektedir. Zihinsel yetersizliği olan kadınlara cinsel istismardan korunma becerilerinin öğretildiği bir araştırmada katılımcılardan sorumlu görevliler çalışmayı çok değerli bulduklarını ve çalışmanın hiçbir olumsuz etkisinin olmadığını belirtmişlerdir (Egemo-Helm ve diğ., 2007). Ancak aynı çalışmada bir katılımcı cinsel istismar girişimine maruz kalmaktan rahatsız olduğunu belirtmiştir. Çalışmada beş katılımcıdan dördü araştırmadan çok keyif aldıklarını ve becerileri çok iyi düzeyde öğrendiklerini belirtmişlerdir. Tüm araştırmalarda sosyal geçerlik verileri öznel değerlendirme yoluyla toplanmıştır. Sosyal geçerlik verilerinin toplanmasında sosyal karşılaştırma ve sürdürülebilirlik yöntemlerinin kullanılmadığı görülmektedir.

3.8. Güvenirlik

İncelenen araştırmaların tümünde gözlemciler arası güvenirlik verisi toplanmıştır. Gözlemciler arası güvenirlik katsayıları %91-% 100 arasında değişiklik göstermektedir. Araştırmaların %42'sinde (n=5) uygulama güvenirliliği verisi toplanmıştır. Bu araştırmalarda uygulama güvenirlik katsayıları %98-%100 arasında değişiklik göstermektedir.

Tablo 1.
Yabancı Kişilerden Korunma Becerilerinin Öğretimine İlişkin Araştırmalar

Kaynak	Katılımcı Bağımlı Araştırma Özellikleri	Değişken modeli	KGK	ÇYM	Kalıcılık	Genelleme	Güvenirlilik	Sosyal Geçerlilik
Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011	10-12, OSB	ÇBM	KGK	ÇYM	+	+	GG/UG	+
Bergstrom ve diğ., 2014	OSB	ÇBM	KGK	ÇYM	-	+	GG/-	-
Collins ve diğ., 1992	38-48, ZY	ÇYM	KGK	ÇYM	+	+	GG/UG	+
Egemo-Helm ve diğ., 2007	28-47, ZY	ÇBM	ÇİK	ÇBM	+	+	GG/-	+
Gast ve diğ., 1993	3-5, GR	ÇYM	KGK	ÇYM	+	+	GG/UG	+
Gunby ve diğ., 2010	6-8, OSB	ÇBM	KGK	ÇBM	+	+	GG/-	+
Gunby ve Rapp, 2014	5-6, OSB	ÇBM	KGK	ÇBM	+	+	GG/UG	+
Ledbetter-Cho ve diğ., 2016	9-12, OSB	ÇBM	KGK	ÇBM	+	+	GG/UG	+
Lumley ve diğ., 1998	30-42, ZY	ÇBM	ÇİK	ÇBM	+	+	GG/-	+
Miltnerberger ve diğ., 1999	33-57, ZY	ÇBM	ÇİK	ÇBM	+	+	GG/-	-
Summers ve diğ., 2011	4-8, OSB	ÇBM	KK	ÇBM	-	-	GG/-	-
Watson ve diğ., 1992	6-8, ZY	ÇYM	KGK	ÇYM	+	+	GG/-	-

Not: ÇİK , “Cinsel istismardan korunma” ZY , “Zihinsel yetersizlik”, ÇBM , “Çoklu başlama modeli”, ÇYM , “Çoklu yoklama modeli”, GR , “Gelişimsel Gerilik”, OSB “Otizm Spektrum Bozukluğu”, GG “Gözlemciler Arası Güvenirlilik”, UG “Uygulama Güvenirliliği”, KGK , “Kaçırma girişimlerinden korunma”, KK , “Kapıyı çalan kişilerden korunma” + “var” , - “yok” karşılığı kullanılmıştır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimini konu edildiği toplam 12 araştırma incelenmiş ve elde edilen bulgular tartışılarak uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Dünya’da her yıl milyonlarca birey kaybolmakta/kaçırılmakta ya da cinsel istismara maruz kalmaktadır. Her yıl ABD’de 460.000, İngiltere’de 112.000, Almanya’da 100.000, Hindistan’da 96.000, Kanada ve Rusya’da 45.000 çocuk kaybolduğu, Tüm Dünya’da ise her yıl sekiz milyon çocuğun kaybolduğu, iki milyon çocuğun ise cinsel istismara maruz kaldığı belirtilmektedir [www.icmec.org]. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Federal Soruşturma Bürosu’nun (FBI) 2014 yılı için kayıp bireylerle ilgili olarak yayımlanmış olduğu raporda ABD’de 18 yaşın altında kaybolan ya da kaçırılan toplam 4258 bireyin gelişimsel yetersizliği olduğu belirtilmiştir [www.fbi.gov]. Bu istatistiklere rağmen alanyazında bu konuyla ilgili yayımlanmış araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla bu becerilerin öğretiminde etkili yöntemlerin belirlenebileceği daha fazla sayıda araştırmaya gereksinim olduğu söylenebilir. Ayrıca yayımlanmış araştırmaların çoğunda birden fazla öğretim uygulamasının kullanıldığı öğretim paketlerine yer verilmiştir. Yayımlanmış araştırmalar arasında etkili olarak kullanılan öğretim uygulamalarından hangisinin daha verimli olduğunu gösteren bir karşılaştırma araştırmasına ise rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu becerilerin öğretiminde yayımlanmış çalışmalarda kullanılan öğretim uygulamalarından ya da paketlerinden hangisinin daha etkili ve verimli olduğunun belirlenmesine ilişkin araştırmalar planlanabilir.

Bu çalışmada incelenen araştırmaların %83’ünde (n=10) birden fazla öğretim uygulamasının birarada kullanıldığı öğretim paketlerinin etkililikleri incelenmiştir. Öğretim paketlerinin %80’ninde (n=8) rol-oyun yöntemi etkili olarak kullanılmıştır. Sözel ipuçları ise bir araştırma dışında tüm öğretim paketlerinde kullanılmıştır. Dolayısıyla uygulamacılara, ailelere ve araştırmacılara daha etkili veya daha verimli öğretim uygulamaları belirleninceye kadar yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde kullanacakları öğretim paketlerinin içerisinde sözel ipuçları ve rol-oyun çalışmalarına yer verebilecekleri söylenebilir.

Her ne kadar son yıllarda gelişimsel yetersizliği olan bireylerle yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine yönelik bazı araştırmalar yapılsa da bu bireylerin müfredat programlarında bu becerilerinin öğretimine yer verilmediği görülmektedir. Gerek ulusal gerekse de uluslararası müfredat programları incelendiğinde genel olarak güvenlik becerilerinin öğretimine sınırlı düzeyde yer verildiği söylenebilir. Gelişimsel yetersizliği olan bireylerin müfredat programlarında yabancı kişilerden korunma becerilerini de kapsayan güvenlik becerilerinin öğretimine yeterli düzeyde yer verilmemesinin olası nedenleri arasında; ilk olarak öğretmen ve ailelerin, çocukların temel düzeydeki güvenlik becerilerine sahip oldukları ve bu nedenle müfredat programlarında güvenlik becerilerinin öğretimine zaman ayırmak yerine daha farklı uyumsal becerilerin öğretimine yer verilmesi gerektiğine yönelik düşünceleri gösterilmektedir. İkinci bir neden olarak; öğretmenlerin ve ailelerin, güvenlik becerilerinin çocuklar tarafından öğrenilemeyeceğine ilişkin beklentileri ya da bu becerilerin çocuklar tarafından öğrenilse de bunları anlama ya da gerçek yaşamda kullanma olasılıklarının düşük olduğuna olan inançları gösterilmektedir. Üçüncü bir neden olarak aileler, çocuklarının herhangi bir tehlikeyle karşılaşmaları ya da yaralanmaları durumunda okuldaki diğer görevlilerin çocuklarına yardım edeceklerine

olan inançları gösterilmektedir. Diğer bir neden olarak ise öğretmenlerin öğretim programlarında güvenlik becerilerinin öğretimine yer vermeleri durumunda müfredatın diğer alanlarının gerisinde kalabilecekleri endişesidir (Agran, Krupp, Spooner ve Zakas, 2012; Kutlu, 2016). Uluslararası alan yazında gelişimsel yetersizliği olan bireylerin müfredat programlarında kişisel güvenlik becerilerinin öğretimine yeteri kadar yer verilmemesi öğretmenler ve aileler tarafından tartışılrsa da gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma ya da cinsel istismardan korunma gibi yaşamsal önemi olan becerilerin öğretiminin öncelikli olarak hedeflenmesi gerektiği söylenebilir.

Ulusal alanyazın incelendiğinde gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretimine ilişkin yayımlanmış yalnızca bir araştırmaya rastlanmıştır (Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011). Yayımlanmamış lisansüstü tez çalışması olarak ise yalnızca iki araştırma yapılmıştır (Kutlu, 2016; Süzer, 2015). Yapılan bu çalışmalar izleyen satırlarda kısaca özetlenmektedir.

Kutlu (2016) OSB olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykülerin yalnız sunumuyla video modelle birlikte sunumunun etkililik ve verimliliklerini karşılaştırmıştır. Uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modelinin kullanıldığı araştırmada yaşları 10-13 arasında değişen dört çocuk yer almıştır. İki farklı tuzak türünün kullanıldığı araştırmada bağımlı değişkene ilişkin sıfır ile beş puan arasında değişen bir puanlama çizelgesi oluşturulmuştur. Katılımcıların tuzak türlerine ilişkin alınan yoklama denemelerinden beş puan alması çalışmada başarı ölçütü olarak belirlenmiştir. Araştırma sonunda katılımcılardan üçünün her iki beceriyi de edindikleri, birinin ise becerilerden sadece birinde ölçütü karşılayabildiği bulgusu elde edilmiştir. Diğer beceride belirli bir düzeyde öğrenme gerçekleşmiş olmasına rağmen katılımcı ölçütü karşılayamamıştır. Katılımcıların uygulama sona erdikten sonra da öğrendikleri davranış korudukları bulgusu elde edilmiştir. Süzer (2015) OSB olan bireylere cinsel istismardan korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykülerin etkililiğini incelemiştir. Çoklu yoklama modelinin kullanıldığı araştırmada yaşları 10-17 arasında değişen üç erkek çocuk yer almıştır. Cinsel istismar türlerinden uygunsuz dokunma, uygunsuz öpme ve teşhir taciz türleri ele alınmıştır. Bağımlı değişkene ilişkin sıfır ile beş arasında değişen bir puanlama çizelgesi oluşturulmuştur. Katılımcıların yoklama denemelerinde üç defa arka arkaya en az dört puan almaları başarı ölçütü olarak belirlenmiştir. Araştırma sonunda katılımcıların öğretimi hedeflenen beceriyi öğrendikleri ve öğretim sona erdikten sonra da beceriyi farklı durumlara genelleylebildikleri ve sürdürdükleri görülmüştür. Bu literatür çalışması kapsamında incelenen yayımlanmış araştırmalarda sosyal öykülerin bu becerilerin öğretimindeki etkililiğinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Kutlu (2016) ve Süzer (2015) yaptıkları tez çalışmalarında OSB olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykülerin etkili olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Dolayısıyla uygulamacıların gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öyküleri de etkili olarak kullanabilecekleri söylenebilir. Ancak, sosyal öykülerin yabancı kişilerden korunma becerisinin öğretiminde etkililiğini inceleyen yayımlanmış araştırmalara da gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde etkili ve verimli bir şekilde kullanılması olasılığı olan özellikle uygulamalı davranış analizine dayalı öğretim uygulamalarının etkililiğinin incelenmesinin önemli olabileceği söylenebilir.

Türkiye’de 2008-2011 yılları arasında kaybolan çocuk sayısının 27 bini geçtiği, cinsel istismara uğrayan çocukların sayılarıyla ilgili ise 2001-2013 yılları arasında 2469’u kız, 669’u erkek, toplam 3138 çocuğun cinsel istismar mağduru olduğu tespit edilmiştir (Beyazıt ve Bütün-Ayhan, 2015). Gelişimsel yetersizliği olsun ya da olmasın tüm çocuklara yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretilmesiyle ilgili daha fazla çalışmaya gereksinim duyulduğu söylenebilir. Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Özel Eğitim Programları müfredatı incelendiğinde gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretilmesiyle ilgili bir düzenlemeye rastlanmamaktadır [www.meb.gov.tr]. Dolayısıyla, tüm Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de gelişimsel yetersizliği olan bireylerin müfredat programlarında yaşamsal önemi nedeniyle yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretilmesine, alanyazındaki araştırmaların bulgularında dikkate alınarak etkili uygulamalara ve öğretim planlamalarına yer verilmesinin önemi ifade edilebilir.

İncelenen araştırmaların %75’inde (n=9) uygulama ve yoklama oturumları için ev, okul, özel eğitim merkezi ya da üniversite gibi korunaklı alanlar tercih edilmiştir. İncelenen araştırmaların %25’inde (n=3) yabancı kişilerin sıklıkla bulunduğu cadde, park, kafeterya, alışveriş merkezleri gibi toplumsal ortamlar tercih edilmiştir. Dolayısıyla ileri araştırmalarda yabancı kişilerin daha sıklıkla bulunabileceği cadde, park v.b. ortamların uygulama ortamı olarak kullanılması önerilebilir.

İncelenen araştırmaların %33’ünde (n=4) sosyal geçerlik verisi rapor edilmemiştir. Dolayısıyla bu araştırmalarda öğretimi hedeflenen becerilerin önemi, araştırmalarda kullanılan öğretim uygulamalarının uygunluğu ve elde edilen davranış değişikliğinin önemine ve yarattığı etkiye ilişkin katılımcıların kendilerinden ve ebeveynlerinden görüş elde edilememiştir. Zihinsel yetersizliği olan bireylere cinsel istismardan korunma becerisinin öğretilmesinde bir öğretim paketinin etkililiğinin incelendiği bir araştırmada toplam yedi katılımcıyla çalışmaya başlanmış ancak daha sonra katılımcılardan biri başlama düzeyi oturumlarında ikisi ise öğretim oturumları devam ederken cinsel istismara ilişkin yoklama denemelerini uygun bulmamışlar ve araştırmadan ayrılmışlardır (Egemo-Helm ve diğ., 2007). Araştırma sonunda ise bir katılımcı yaşamış olduğu cinsel istismar denemelerini uygun bulmadığını sosyal geçerlik formunda belirtmiştir. Dolayısıyla sosyal geçerlik verisi toplanmayan araştırmalarda katılımcıların benzer sorunlar yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin bir sonuç elde edilememiştir. Sosyal geçerlik verisi toplanan araştırmaların ise yalnızca %25’inde (n=2) katılımcıların kendilerinden sosyal geçerlik verisi toplanmıştır, dolayısıyla sosyal geçerlik verisi toplanan diğer dört araştırmada katılımcıların çalışma hakkındaki görüşlerine veya yaşamış olabilecekleri sorunlara ilişkin görüş elde edilememiştir. İleri araştırmalarda katılımcı kaybı olasılığını en aza indirmek ve katılımcıların yaşayabileceği olumsuz duygulara neden olmamak için sosyal geçerlik verilerinin çalışmaya katılan kişilerin kendilerinden ve araştırmacının farklı aşamaları boyunca (örn; araştırma başlamadan önce, sırasında ve sonrasında) toplanmasının önemli olabileceği düşünülebilir. Ayrıca araştırmada yer alan katılımcıların önerilerini dikkate alarak uygulama yapmanın etik bir sorumluluk olabileceği düşünülebilir. Daha önce de söz edildiği gibi gelişimsel yetersizliği olan bireylerin müfredat programlarında yabancı kişilerden korunma becerilerini de kapsayan güvenlik becerilerine yeteri kadar yer verilmemesinin olası nedenleri arasında bir tehlike durumunda ailelerin okuldaki diğer görevlilere olan güveni gösterilmektedir. Dolayısıyla ileri araştırmalarda katılımcıların ve/veya yakınlarının hassasiyetlerini dikkate alarak çalışma sırasında ortamda bulunan güvenlik görevlisi,

sağlık görevlisi, kurum yöneticisi, rehber öğretmen gibi okuldaki diğer görevlilerden de sosyal geçerlik verisi toplamanın sosyal geçerliğin daha ayrıntılı ve derinlemesine incelenmesi konusunda önemli olabileceği düşünülebilir.

Kalıcılık verisi toplanan araştırmaların %80'inde (n=8) 1-4 hafta sonra kalıcılık verisi toplanmıştır. İki araştırmada ise 3-12 hafta arasında değişen sürelerle öğretilen becerinin kalıcılığı test edilmiştir. Özellikle gelişimsel yetersizliği olan bireylerin eğitiminde öğretimi hedeflenen becerilere ilişkin daha uzun süreli veri toplamanın önemli olduğu düşünüldüğünde ileriye yönelik çalışmalarda daha uzun süreli kalıcılık verisinin toplanabileceği araştırmalar planlanabilir.

Araştırmaların %67'sinde (n=8) katılımcıların çoklu başlama düzeyi modeli kullanılmıştır. Çoklu başlama düzeyi modelinde her ne kadar deneysel kontrol güçlü bir biçimde kurulsada bu modelin bazı yönlerden sınırlılıkları da bulunmaktadır. Çoklu başlama düzeyi modelinin kullanılması birinci uygulama devam ederken ikinci ve üçüncü ortamlarda uygulamaya geçilmediği için bu durumlarda uygulamanın geciktirilmesi gibi bir sınırlılık yaratmaktadır (Tekin-İftar, 2012). Gelişimsel yetersizliği olan bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretilmesine ilişkin yoklama oturumları sırasında bireyler gerçeğe benzer bir durumla yüz yüze getirilmektedir. Ayrıca, model gereği bireyler yabancılardan korunma becerilerini henüz öğrenmedikleri halde sürekli başlama düzeyi verisi toplanıyor olması nedeniyle sık sık çeşitli tuzak türlerine maruz kalmaktadır. Bu durumun araştırmanın katılımcısı olan bireyler ve aileleri üzerinde yaratabileceği olası olumsuzluklar nedeniyle etik bazı sakıncalar yaratması söz konusu olabilir. Dolayısıyla ileri araştırmalarda çoklu başlama düzeyi modeli yerine bireylerin daha az kaçırılma ya da cinsel istismar girişimine maruz kalabileceği yoklama denemeli çoklu yoklama modelinin kullanılması tercih edilebilir.

İncelenen tek denekli araştırmaların tümünde (n=12) gözlemciler arası güvenilirlik verisi toplanmıştır. Gözlemciler arası güvenilirlik verilerinin tüm araştırmalarda toplanması ve istendik düzeyde olması hedef davranışların doğruluğuna ilişkin güvenilir ve önemli bilgi sağlamıştır. Uygulama güvenilirliği verileri ise araştırmaların yalnızca %42'sinde (n=5) rapor edilmiştir. Uygulama güvenilirliği verilerinin çoğu araştırmada toplanmamış olması bağımsız değişkenin ne ölçüde planlandığı gibi, diğer bir deyişle ne kadar doğru uygulandığıyla ilgili belirsizlik yaratmaktadır. İleri araştırmalarda uygulama güvenilirliği verilerinin toplanması ve rapor edilmesi araştırmacıları ve uygulamacıları uygulamanın doğru bir biçimde uygulandığına inandırması açısından önemli olabilir. Araştırmalarda uygulama güvenilirliği verilerinin toplanmaması ya da rapor edilmemesi, öğretim uygulamalarının yaşamsal önemi olan kişisel güvenlik becerileri üzerindeki etkililikleriyle ilgili soru işaretleri yaratabileceği gibi etik sakıncalar da yaratabilir. Ayrıca araştırmacının öğretim sürecinde yaptığı davranışlardaki değişiklikler araştırma bulgularını etkileyebilir (Erbaş, 2012).

Bu çalışma kapsamında incelenen araştırmalarda öğretim uygulamalarını araştırmacılar, terapistler ve uygulamacılar yürütmüştür. İncelenen araştırmaların hiçbirinde aile üyeleri uygulamacı olarak yer almazken bir araştırmada lisans öğrencileri ve lisans eğitimini yeni tamamlamış bireyler uygulamacı olarak yer almıştır (Lumley ve diğ., 1998). Uygulama güvenilirliği toplanan üç araştırmada tüm katılımcılar için yoklama, uygulama ve izleme oturumlarında %100 uygulama güvenilirliği katsayısı elde edilmiştir. Öğretim uygulamalarının araştırmacılar, uygulamacılar veya terapistler tarafından uygulanmış olması uygulamaların yüksek düzeyde uygulama güvenilirliğiyle sonuçlanmasını sağlamış

olabilir. Dolayısıyla öğretim uygulamalarının hedef katılımcılara en yakın kişiler tarafından (örneğin; anne, baba, kardeş, bakıcı) doğal ortamlarda güvenilir biçimde uygulanıp uygulanmayacağına ilişkin araştırmalar planlanabilir. Bir başka deyişle anne-babaların ve diğer aile üyelerinin yabancı kişilerden korunma becerilerin öğretiminde kullanılan etkili uygulamaları güvenilir bir şekilde uygulayıp uygulayamayacağını belirlemeye yönelik araştırmalar planlanabilir. Böylece bu becerilerin öğretiminde uzman desteğine olan gereksinimi azaltılarak uygulamaların yaygınlaştırılmasına hizmet edebileceği düşünülebilir.

Müfredat programlarında öğretmenlerin yabancı kişilerden korunma becerisinin öğretimine yer vermemesinin olası nedenleri arasında öğretmenlerin bu becerilerin gelişimsel yetersizliği olan bireyler tarafından öğrenilemeyeceğine ilişkin beklentileri ya da öğrenseler dahi bu becerileri gerçek yaşamda kullanmayacaklarına ilişkin düşünceleri gösterilmektedir (Agran ve diğ., 2012). Ancak yayımlanmış araştırmalar gelişimsel yetersizlik gösteren bireylerin bu becerileri öğrendiklerini göstermektedir. Dolayısıyla öğretmenler ya da uygulamacılara bu becerilerle ilgili amaçlarına öğretim programları içerisinde yer verebilecekleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Agran, M., Krupp, M., Spooner, F. ve Zakas T. L. (2012). Asking students about the importance of safety skills instruction: A preliminary analysis of what they think is important. *Research ve Practice for Persons with Severe Disabilities*, 37, 45-52.
- Akmanoğlu, N. ve Tekin-İftar, E. (2011). Teaching children with autism how to respond to the lures of strangers. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 15, 205-222.
- Bergstrom, R., Najdowski, A. J. ve Tarbox, J. (2014). A systematic replication of teaching children with autism to respond appropriately to lures from stranger. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 47, 1-5.
- Beyazıt, U. ve Bütün-Ayhan, A. (2015). Türkiye’de yapışmış çocuğun mağdur olduğu cinsel istismar olgularını konu alan bilimsel çalışmaların incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31, 443-453.
- Collins, B. C., Wolery, M., ve Gast, D. L. (1991). A survey of safety concerns for students with special needs. *Education and Training in Mental Retardation*, 26, 305–318.
- Collins, B. C., Schuster, J. W. ve Nelson, C. M. (1992). Teaching a generalized response to the lures of strangers to adult with severe handicaps. *Exceptionality*, 3, 67-80.
- Doughty, H. A. ve Kane, L. M. (2010). Teaching abuse-protection skills to people with intellectual, disabilities: A review of the literature. *Research in Developmental Disabilities*, 31, 331-337.
- Egemo-Helm, K., Miltenberger, R. G., Knudson, P., Finstrom, N., Jostad, C., Johnson, B. (2007). An evaluation of in situ training to teach sexual abuse prevention skills to women with mental retardation. *Behavioral Interventions*, 22, 99-119.
- Erbaş, D. (2012). Güvenirlik. E. Tekin-İftar (Ed.), *Eğitim ve davranış bilimlerinde tekdenekli araştırmalar* içinde (s. 109-128). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Gast, D. L., Collins, B. C., Wolery, M. ve Jones, R. (1993). Teaching preschool children with disabilities to respond to the lures of strangers. *Exceptional Children*, 59, 301-311.
- Gunby, K. V., Carr, J. E. ve Leblanc, L. A. (2010). Teaching abduction-prevention skills to children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 43, 107-112.
- Gunby, K. V. ve Rapp, J. T. (2014). The use of behavioral skills training and in situ feedback to protect children with autism from abduction lures. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 47, 856-860.
- Hershkowitz, I., Lam, M. E. ve Horowitz, D. (2007). Victimization of children with disabilities. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77, 629–635.
- Holcombe, A., Wolery, M. ve Katzenmeyer, J. (1995). Teaching preschoolers to avoid abduction by strangers: Evaluation of maintenance strategies. *Journal of Child and Family Studies*, 2, 177–191.
- Horner-Johnson, W. ve Drum, C. E. (2006). Prevalence of maltreatment of people with intellectual disabilities: A review of recently published research. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 12, 57–69.
- Johnson, B. M., Miltenberger, R. G., Egemo-Helm, K., Jostad, C. M., Flessner, C. ve Gatheridge, B. (2005). Evaluation of behavior skills training for teaching abduction-prevention skills to young children. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 38, 67-78.

- Kim, Y. (2010). Personal safety programs for children with intellectual disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 45, 312-319.
- Kutlu, M. (2016). *Otizimli bireylere yabancıardan korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykülerin yalnız sunumuyla video modelle birlikte sunulmasının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ledbetter-Cho, K., Lang, R., Davenport, K., Moore, M., Lee, A., O'Reilly, M., Watkins, L. ve Falcomata, T. (2016). Behavioral skills training to improve the abduction-prevention skills of children with autism. *Behavior Analysis in Practice*, 9, 266-270.
- Lumley, V. A., Miltenberger, R. G., Long, E. S., Rapp, J. T. ve Roberts, J. A. (1998). Evaluation of a sexual abuse prevention program for adults with mental retardation. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 31, 91-101.
- Matson, J. L. (1984). Talking about the best kept secret: Sexual abuse and children with disabilities. *The Exceptional Parent*, 14, 15-20.
- Mazzucchelli, T. G. (2001). Feelsafe: A pilot study of a protective behaviours programme for people with intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disabilities*, 26, 115-126.
- Mechling, L. C. (2008). Thirty year review of safety skill instruction for persons with intellectual disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 43, 311-323.
- Miltenberger, R. G., Roberts, J. A., Ellingson, S., Galensky, T., Rapp, J. T., Long, E. S., ve Lumley, V. A. (1999). Training and generalization of sexual abuse prevention skills for women with mental retardation. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 32, 385-388.
- Miltenberger, R. G. (2008). Teaching safety skills to children: Prevention of firearm injury as an exemplar of best practice in assessment, training, and generalization of safety skills. *Behavior Analysis in Practice*, 1, 30-36.
- NCIC Missing Person and Unidentified Person Statistics for (2014). 16 şubat 2016 tarihinde <http://www.fbi.gov> adresinden alınmıştır.
- Öztop, D. B. ve Özcan, Ö. Ö. (2010). Cinsel istismar vakalarının sosyo demografik ve klinik özelliklerinin değerlendirilmesi. *New/Yeni Symposium Journal*, 48, 270-276.
- Sobsey, D. (1994). *Violence and abuse in the lives of people with disabilities: The end of silent acceptance*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes.
- Sobsey, D. ve Doe, T. (1991). Patterns of sexual abuse and assault. *Sexuality and Disability*, 9, 243-259.
- Sullivan, P. M. ve Knutson, J. F. (2000). Maltreatment and disabilities: A population based epidemiological study. *Child Abuse and Neglect*, 24, 1257-1273.
- Stromsness, M. M. (1993). Sexually abused women with mental retardation: Hidden victims, absent resources. *Women and Therapy*, 14, 139-152.
- Summers, J., Tarbox, J., Findel-Pyles, R. S., Wilke, A. E., Bergstrom, R. ve Williams, W. L. (2011). Teaching two household safety skills to children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5, 629-632.
- Summers, J. (2008). Teaching children with autism to respond appropriately to a doorbell and the presence of dangerous chemicals in the home. Yüksek Lisans Tezi. Nevada: University of Nevada.

- Süzer, T. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere cinsel istismardan korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykü yönteminin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 82-86.
- Tekin-İftar, E. (2012). Çoklu başlama düzeyi modelleri. E. Tekin-İftar (Ed.), *Eğitim ve davranış bilimlerinde tek-denekli araştırmalar* içinde (s. 181-211). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Tharinger, D., Horton, C. B., ve Millea, S. (1990). Sexual abuse and exploitation of children and adults with mental retardation and other handicaps. *Child Abuse and Neglect*, 14, 301-312.
- Watson, J. D. (1984). Talking about the best kept secret: Sexual abuse and children with disabilities. *The Exceptional Parent*, 14, 15-20.
- Watson, M., Bain, A. ve Houghton, S. (1992). A preliminary study in teaching self-protective skills to children with moderate and severe mental retardation. *The Journal of Special Education*. 26, 181-194.
- Wilson, C., Seaman, L., ve Nettelbeck, T. (1996). Vulnerability to criminal exploitation: influence of interpersonal competence differences among people with mental retardation. *Journal of Intellectual Disability Research*, 40, 8-16.
- Wolery, M., Bailey, D. B. ve Sugai, G. M. (1988). *Effective teaching: Principles and procedures of applied behavior analysis with exceptional students*. Boston: Ally ve Bacon.
- Verdugo, M. A., Bermejo, B. G. ve Fuertes, J. (1995). The maltreatment of intellectually handicapped children and adolescents. *Child Abuse and Neglect*, 19, 205-215.
- Zager, D. ve Shamow, N. (2005). Teaching students with autism spectrum disorder. D. Zager (Ed.), *Autism spectrum disorders* içinde (s. 295-327). Mahwah, N.J: Lawrence Erlbaum Associate.

www.icmec.org (Erişim Tarihi: 18.01.2016)
www.tbmm.gov.tr (Erişim Tarihi: 16.02.2016)
www.acf.hhs.gov (Erişim Tarihi: 16.02.2017)
www.nctsn.org (Erişim Tarihi: 16.02.2016)
www.meb.gov.tr (Erişim Tarihi: 19.02.2017)

EXTENDED ABSTRACT

1.Introduction

All children can be expected to run across a number of threats to personal safety in their interactions with the social environment. Although it is the responsibility of parents and other adults to decrease safety threats and to educate their children to engage in the secure behavior, some children still encounter safety threats that could result in injury or death if they lack the skills needed to respond appropriately (Miltenberger, 2008). Individuals with disabilities are more likely to be abused – sexually, physically, and/or verbally – than people without such disabilities (Doughty and Kane, 2010; Horner-Johnson and Drum, 2006; Sobsey and Doe, 1991; Stromsness, 1993). People who are unable to distinguish a dangerous situation or who lack the skills to run away from a potential threat are placed at an enhanced risk of harm (Watson, 1984). They might not distinguish insecure situations, and they might not have the necessary skills to avoid, verbally protest, or escape from such situations (Mazzucchelli, 2001; Wilson and et al., 1996). Even though studies suggest that abduction and sexual abuse of individuals with developmental disabilities (DD) are significant problems only a small number of investigations have evaluated abduction and abuse prevention programs for individuals with DD. Several reasons have been proposed why safety skills instruction is not being implemented more often. First, teachers and parents might be presuming that students previously acquired basic safety skills and that time could be better spent teaching other adaptive skills (Agran et al., 2012). Second, teachers and parents might have low expectations of their students or children and think that it is unrealistic to teach them skills they are unlikely to master or use. Third, although injuries might be significant, the likelihood of sustaining one is small (Agran et al., 2012). Instruction in how to respond to the lures of strangers is considered by many to be as significant as teaching communication, motor, and social skills to individuals with disabilities (Collins et al., 1991; Mechling, 2008). Abduction and abuse by strangers are infrequent but nevertheless are a considerable individual safety concern (Gunby et al., 2010). Appropriate reactions to potentially dangerous situations could help prevent children from being exposed to abuse or abduction. However, children with DD can not learn and understand how to respond to lures of strangers without explicit intervention (Summers et al., 2011). An estimated eight million children vanish and another two million fall victim to sexual exploitation around the world each year [www.icmec.org]. In the past 25 years, several studies have evaluated interventions for teaching how to respond to lures of strangers to individuals with DD. There is not such a study examining a review of the literature on how to respond to the lures of strangers instruction for individuals with DD. Therefore it is important to review studies examining the effectiveness of intervention packages in terms of different perspectives. The purpose of this study is to provide a review of the related scientific literature responding to the lures of strangers instruction for individuals with DD.

2.Method

The electronic search included the EBSCO-Host, Academic Search Complete, and Google Scholar data bases. Keywords used in generating a list of references for the purpose of this review were: abuse, intellectual disabilities, autism, abduction, mental retardation, learning disabilities, developmental disabilities, cognitive disabilities. The following criteria were taken into account in the selection of the studies to be included in the scope of the present study: Use of experimental design, publication in the peer-

reviewed journal, evaluation of abduction-prevention or abuse-prevention skills instruction, participants were diagnosed with an intellectual disability or autism. We reviewed and analyzed the qualifying studies on teaching individuals with DD to respond to the lures of strangers, in terms of demographical variables, procedural parameters, methodological adequacy, and outcome measures published in refereed journals between 1990 and 2016. A coding system was developed by the authors. Each study was read by two academicians. Interobserver reliability was conducted between two readers. Twelve single subject design research articles were obtained from the literature.

3. Findings, Discussion and Results

This review examined the results of twelve research studies on how to respond to the lures of strangers instruction for individuals between the ages of three and fifty-seven years. Three studies on preventing sexual abuse, eight studies on preventing the abduction, and one study on responding appropriately to the doorbell were included in this review. A number of significant points can be gleaned from the reviewed body of literature. Perhaps the most important point demonstrated within the results of the literature reviewed here is that individuals with DD have the capacity to learn how to respond to the lures of strangers related to the abduction and sexual abuse prevention. Six of the twelve studies involved individuals with autism; of these children, seventeen were boys, and two were girls. Six studies took place in a home or school setting. Two studies took place on a university campus, and one study took place in the front yard of the participant's home. All studies examined in this review used single subject designs. Researchers implemented intervention packages including video modeling, corrective feedback, graduated guidance, live modeling, role-play, system of a least prompt, instructions and positive reinforcement. Five of the studies reviewed examined an aspect of social validity. Results show that individuals with DD have the necessary skills to successfully learn how to react to and prevent potential threats when presented with behavioral approaches to instruction. All studies combined several components into their intervention packages, making it difficult to attribute the success of the treatment to any one particular component. However, when looking at the various intervention packages, at least four components appear often: (1) verbal prompting (2) modeling, (3) role-playing and (4) feedback. Maintenance results were reported for ten of the twelve studies. Generalization results were reported for eleven of the twelve studies. During the last 25 years, it has become increasingly clear that abduction and abuse are serious problems for individuals with DD. Research on the incidence of abduction or sexual abuse leaves no doubt that these individuals are at increased risk for abuse or neglect. In order to reduce the risk of abduction or abuse, it is certainly critical to teach on how to respond to the lures of strangers and increase the knowledge of individuals with DD. Although results of the studies are positive, a few issues remain that need to be addressed in future research and practice. These issues primarily address the measures of social validation and procedural reliability. Implications for instruction and future research are discussed based on the results of the review.